

Must-toonekure tibu. Foto: Janek Joab

Karula must-toonekured

Karula rahvuspargis on 4–5 must-toonekure pesapaika. Viimasel aastakümnel on igal aastal neist pojad üles kasvanud 1–3 pesas. Kõige edukamaks on osutunud alates 2016. aastast veebikaameraga avalikult jälgitav Karula pesa. Tänavu (2022) on pojad kahes pesas, mõlemas on 3 poega ja lisaks üks kasupoeg. Teisi pesi on must-toonekured aeg-ajalt külastanud, aga pesitsema pole hakatud ja poegi pole. Üks pesa on ka kontrollimata. On võimalik, et kõiki pesi ei teata. (*Kotkaklubi andmed 12.07.2022*)

Ornitoloog Urmas Sellise hinnangul kimbutab üldiselt kogu Eestis must-toonekurgi toidupuudus, mis on põhjustatud maaparandusest.

-
- Karula must-toonekured
  - Kanakullist ja kanadest
  - Karula pärandniitudest
  - Noorte looduskaitsejate laager Vilsandil
  - Karula kui metsmesinduse viimane kants
  - Kohtumised karuga
  - Vanad küla- ja talunimed Kaika kandis III
  - Matkajad leidsid haruldase nabatoriku
  - Pistandaed
  - VIII Karula pärimusmuusikalaager
-

Poegade rõngastamine. Foto: Janek Joab

Karula kant pole erand – vett võib vooluveekogudes isegi olla, aga kuna kuivendussüsteeme regulaarselt rekonstrueeritakse, siis ei saa elustik seal taastuda. Samas pole ka Karula rahvusparki sees, kus kuivendussüsteeme vähem uuendatakse olukord parem – toiduks sobiv kala ei taha elada kopra poolt paisutatud veekogudes, kus kalade loomulik liikumine ja hapnikuolud on kõvasti piiratud. Nii otsivad Karula rahvusparki must-toonekured omale söögipoolist märksa kaugemalt kui rahvusparki piirid, nad käivad kala püüdkas kuni 40 km kaugusel (näiteks Kooraste piirkonnas või Koiva jõe lual). Kui lähemalt sobivat kala leiaks, siis poleks muidugi vajadust kaugele lennata ja energiat raisata, eriti kiirel poegade söötmise ajal.

Kasupojad Karula must-toonekurgede pesades

Jõgevamaal kadus isalind veebikaamera jälgitavast pesast, poegade olukord halvenes kiiresti ning osad pojad surid. Koostöös veterinaar Madis Leivitsaga viidi järele jäänud must-toonekure pojad pesast toitumise taastamiseks Eesti Maaülikooli Loomakliinikusse. Linnupoegadele vajalikke oskusi looduses ellujäämiseks oskavad oma eeskujuga õpetada vaid nende liigikaaslased. Seetõttu otsustati viia kaks must-toonekurepoega Karula rahvusparki. Karula must toonekurgede 2 peret said mõlemad omale Keskkonnaameti loal kasulapse. Veebifoorumi liikmetelt pälvivad nad tabava nime Boonus.

Kurepoeg Boonus veetis Maaülikooli loomakliinikus 24 päeva. Looduslikku pessa kasupoja panemine võib

endas kätkeada arvatuid ja juhuslikke ohte, mida ei oska ka kõige kogenumad ornitoloogid ette näha. Kurepojale oli kõik uus: reis tundmatusse, uued pesakaaslased ja metsahäälled. Stressi vähendamiseks ja uute oludega kohanemiseks pandi orvuks jäänud pojad kasupesadesse öösel. Algul võttis Boonus emaslinnu vastu tõrjehoiakuga. Pole midagi imestada, sest loomakliinikus oli neil pesa kõrval liikumatu must-toonekure kuju ja vanalinnu kuvand pessa lendava toitjana võis olla ununenud. Esimese sisselennu ajal oli emalind Kaia küll väga imestunud, et üks poegadest teda nokaga lüüa püüdis. Siiski toitis ta poegi, veidi aja pärast tõi pessa oksa ja hiljem poegadele märki kõrsi, et kuumal ajal kurepoegade veevajadust vähendada. Kureisa Karl toitis samuti poegi. Tundub, et arvutamiseks pole tal aega, sest pere tahab toitmist. Ka noored pesaasukad on Boonuse omaks tunnistanud. Kasupoeg omandas Karula pesa elukorralduse ja käitumistavad mõne päevaga – kõik noorlinnud konkureerivad sarnaselt vanalinnu toodud toidu pärast. Visuaalselt on neid peagi juba keeruline üksteisest eristada.

Mõlema Karula eduka paari vanalindude toitumiskohtadesse viivad abilised kalasumpadesse eluskala. Kala lisatakse sumpadesse ebaregulaarselt ja erinevatesse kohtadesse, et vanalinnud ei harjuks lisatoiduga, vaid otsiks ikka ise ka. Sõltuvuse tekitamine võib lõpuks olla hoopis vastupidise mõjuga. Kalatoojatel võtab selline paari päevaste vahedega kalaga varustamine hulga aega ja kilomeetreid. Söödalisa on vajalik, et vanalinnud jaksaksid neli kurepoega lennu- ja rändevõimelisteks kasvatada ja kasupojad ei tekitaks oma poegadel näljahäda. Vanalinnud ei tohi ka endid unustada, sest neilgi seisab ees pikk ränne, mida emalind varemalt alustab. Sumpasid on pandud kontrollima rajakaamerad. Need annavad tunnistust, kas kala võib otsas olla ja kes kala ära viib.

Karula ühe must-toonekure pesaelu saab jälgida looduskalendri või Kotkaklubi [lehelt](#). Kasupoegade edasist elu proovime jälgida jälgimisseadmete abil ja kui nad rändele asuvad, siis näitame nende teekondi ka rändekaardil: <https://birdmap.5dvision.ee/>

Looduskalendri lugude ja ornitoloog Urmas Sellise teabe põhjal kokku kirjutanud Helen Kivisild

Kanakullist ja kanadest

Küllap on kanakull kurikuulsaim tegelane meie linnustikus. Iidsetest aegadest on teda peetud kanavargaks ja seetõttu vastav nimigi antud. Siiski tuleb tunnistada, et selle röövlinnu patud on suurel määral ülehinnatud.

Kes on kanakull? Ta on keskmist kasvu, umbes rongasuurune röövlind. Emaslind tunduvalt suurem kui isaslind. Kogukam emaslind vajab rohkem kehamassi (energiat), et külmal kevadel pikalt pesal mune haududa ning hiljem edukalt poegi vaenlaste eest kaitsta. Väiksem isalind on aga väledam ja osavam jahimees, kes kevadel ja suve hakul üksinda peret toiduga varustab. Kanakull hoiab jahiretkedel madalat profiili: taevas tiirlemas ja elektriposti otsas istumas näeb teda haruharva (seda teevad tavaliselt hiireviud), pigem varitseb ta saaki varjulises puuvõras põlluservas või suisa keset metsa.

Kanakull oli meil eelmisel sajandil võrdlemisi tavaline röövlind, kuid sajandivahetusel langes tema arvukus üle kahe korra. Peamiseks põhjuseks oli toidubaasi vähenemine – kollektiivmajandite kadumisega kadusid ka kaasnevad suured tuviparved, oluliselt vähemaks jäi teisigi kanakullile olulisi kultuurmaastikuga seotud linde, nagu näiteks hallvareseid ja nurmkanu. Teisest küljest kahanesid metsamajanduse intensiivistumisega metsakanaliste asurkonnad. Suurenenud metsaraie on kanakulli saagijahti mõjutanud ka teisel moel. Kanakulli eelistatud jahipuistud on keskmise tihedusega vanemad metsad, kus saagivalik on rikkalik ja mitmekesine ning kus suhteliselt suurekasvuline kull saab edukalt manööverdada. Tänapäeval üha enam levinud tihedates noortes puistutes kanakull saaki jahtida ei suuda, lageraielankidel aga puuduvad kanakullile sobivas suuruses saakobjektid. Ei saa märkimata jätta, et suurenev metsaraie on oluliselt piiranud ka kanakulli pesitsusvõimalusi, sest just vanades puistutes leidub sobivaid tugevate okstega puid, millele pesa rajada, ning neis on puude tihedus kanakullidele pesa ümber toimetamiseks optimaalne.

Kanakulliperes on põhiline toiduhankija väikesekasvuline isaslind, kelle peamiseks saagiks on rästad, kodutuvud ja väiksemad vareslased, nagu pasknäär, hakk ning harakas. Kanalitest on talle paras saak laanepüü, seevastu suuremate kanaliste, sealhulgas kodukanade murdmine käib talle üle jõu.

Suve keskel, kui pojad on juba suured, hakkab saaki jahtima ka emaslind. Tema ohvriks langevad tihti hallvaresed ja kaelustuvid, veekogude lähedal ka

sinikael-pardid. Ta saab jagu ka tetredest ning, mis seal salata, kodukanagi on kanakulliemandale jõukohane saak. Ettevaatliku linnuna eelistab ta siiski saaki otsida inimestest eemal, kuid kindlasti on ka julgemaid erandeid. Oma rolli kodukanade ründamisel mängib see, kui palju ümbruskonnas süüa leidub – kodukana pole mingil juhul kanakulli esimene eelistus, kuid kui metsast-põllult mingil põhjusel saaklinde ei leia, ajab nälg kulli kodukanade manu.

Siiski on kanakasvatajad tähele pannud, et kanakullid tulevad aeda kodulinde luurama eeskätt suve lõpus ja sügisel. Sel ajal iseseisvuvad noorlinnud, kes ei oska inimest karta. Nad ei ole veel ka kuigi osavad vilkaid metsalinde püüdma, kuid väheliikuvad kodukanad on neile küllaltki lihtne saak. Lisaks rändavad meilt sügisel läbi Soomest pärit noored kanakullid, nemadki otsivad võõras piirkonnas lihtsamaid sihtmärke ja satuvad sagedamini kodulindude juurde. Kanakulli mahalaskmine kanade kaitset suurt efekti ei anna – peagi tuleb lihtsalt uus kull. Liati on kõikide kulliliste tapmine tänapäeval karistatav soolaste trahvidega, sest tegemist on looduskaitsealuste lindudega.

Eesti kanakulliasurkond on tänini madalseisus ning selle kaitseks on koostatud spetsiaalne tegevuskava. Tänu efektiivsele kaitsele on alles viimastel aastatel ilmnenud esimesed märgid vähesest taastumisest. Usutavasti peegeldab sagenenud muretsemine kanade pärast pigem kanakasvatajate hulga suurenemist ning suhtluskanalite avardamist. Ja sugugi mitte kõik tänapäeva kanapidajad pole valmis leppima oma sulise varanduse jagamisega ümbritseva loodusega. Minu kodu Põlvamaal asub täpselt kahe kanakullipesa vahel. Mõlemani on pisut üle paari kilomeetri, mis on kullile paras jahilennutee. Igal aastal rõngastan ma mõlemas pesas pojad ja kogun pesadest saagijäänuseid, et oma naabrite menüüd tunda. Seeläbi tean, et üks paar armastab suurlautade juurest tuvisid püüda ja teise lemmiksaagiks on vareslased. Igaks juhuks hoian oma kanad siiski turvalises kanaaias – mine tea – pealegi on ettevaatlikust kanakullist märksa suuremaks ohuks maja ümber julgelt luusivad reinuvaderid. Kindluse mõttes tegin oma kanaaia kullikindlaks ja katsin pealtki võrguga. Kanad on rahul ja mina ka!

Ülo Väli,

Eesti Maaülikooli vanemteadur, röövlinnu-uuri

Karula pärandniitudest

Tänavu taotletakse rahvuspargis pärandniitude ehk poollooduslike koosluste (PLK) hooldamise toetust ca 350 hektarile ning lisaks on ca 60 hektarit pärandniite hooldatud teiste pindalatoetuste raames. Nende numbrite üle võib olla rõõmus – umbes 80% kogu kaitseala väärtuslikest niitudest on kasutuses ja suurem osa just elurikkust toetaval viisil. Tänavu sügisel plaanitakse taastada veel mõned väikesed niidulapid Madsa, Karkküla ja Rõõmu kandis, kokku 3,42 ha. Taastamise raames eemaldatakse võsa, freesitakse mättad ning kannud. Ka möödunud aastal teostati rahvuspargi pärandniitudel käändude freesimist. Sellega parandati hooldustingimusi erinevatel pärandniitudel Kolski, Rebäsemõisa, Mähkli ja Haabsaare lähedal, kokku 8,53 hektaril. Veidi on rahvuspargis toimunud ka inventuure – võrreldes eelmise aastaga on registrisse lisandunud 6 ha pärandniite.

Karula rahvuspargi pärandniitudel toimub tegevusi ka seoses järgmisel aastal algava uue PLK toetusperioodi

ettevalmistamisega. Augusti lõpus plaanib Keskkonnaamet koos Tartu Ülikooli ja kohalike PLK hooldajatega katsetada projekti „Loodusrikas Eesti“ käigus väärtuspõhist toetussüsteemi, mis annaks niitude majandajatele lisamotivatsiooni oma alade majandamiseks, kuid tõstaks ka nende teadlikkust selle kohta, millised loodusväärtused nende maadel paiknevad ja kuidas neid majandamise kaudu hoida ning edendada. Selline lähenemine peaks looma senisest tihedama sideme maahooldaja, tema maade ning sealse elurikkuse vahel.

Kuna selle aastaga lõppeb PRIA praegune taotlusperiood ning tuleval aastal algab uus, siis kutsub Keskkonnaamet uue perioodi ettevalmistamiseks kõiki praeguseid ja tulevasi pärandniitude hooldajaid ühendust võtma, kui on soov oma taotletava ala piire muuta või lasta mõnd niitu inventeerida.

Kadri Kuusksalu, maahoolduse spetsialist

Vilsandi ja Karula noorte looduskaitsete laager Vilsandi rahvuspargis

Puhkehetk Vesilool. Foto: Tuuli Hommik

27. – 30. juunil toimus Vilsandi ja Karula noorte looduskaitsete ühine laager Vilsandi rahvuspargis. 26 noort said ohtralt matkata ja teadmisi rahvuspargi kooslustest ning seal kasvavatest liikidest.

Saaremaa muuseumis nägime Salme viikingilaeva leide – hästi säilinud peenelt nikerdatud mõõga osasid, mängunuppe jm. Teiseks nägime näitust metsavendadest ja nende varudest, mida hoiti piimanõudes. Õhtul tutvusime merelindude ja üksteisega.

Teisel päeval läksime Harilaiule. Nägime kõrelele taastatud elupaiku ning noori kõresid. Kõruse külas Kivestu tuuliku juures tassisime kambakesi kokku

maha võetud kadakaid, et loopealse taimedel oleks rohkem valgust kasvada. Käpaliste retkel nägime rikkalikku valikut kohalikest õitsevatest orhideedest. Päev jätkus Mikhli talumuuseumis – valmistasime kadakast kuumaaluse ning kohalikku toitu nimega pannikaap (riivitud kartulist, sibulast ja suitsulihast). Õhtul saime õpetust, kuidas looduses hakkama saada. Põnevust pakkus lõkke süütamine erinevatel viisidel ja legendaarseks sai jook „soolavesi“.

Kolmandal päeval sõitsime Vilsandi saarele. Sel rekordiliselt kuumal ja päikeselisel päeval matkasime koos sadamasse kõndimisega pea 18 km: Vilsandi vaatetorn, majamuuseum looduskaitse ajaloost, tuletorn ja Vesiloo. Õnneks pakkus merevesi jahutust ja kosutust. Õhtu muutis eriliseks Jaan Tätte oma laulude ja lugudega. Viimase laagripäeva varahommikul läksime otse telkidest linnuretkele ja peale hommikuputru lõkkel oligi aeg asuda tagasiteele.

Vilsandi rahvuspark kostitas meid suvekuuma ja päikesega! Järgmine kord sooviti kohtuda toredate Vilsandi noortega Karula rahvuspargis. Noorte looduskaitsete laagrit korraldab Keskkonnaamet.

Helen Kivisild, keskkonnateadlikkuse spetsialist

Karula kui metsmesinduse viimane kants

Lõuna-Eestis asuva Karula rahvusparki piirkonda võib nimetada metsamesinduse viimaseks kantsiks Eestimaal. Miks just Karula?

Vanemate mesinike omavahelises jutus võib tihti kuulda mainitavat sõnu „mesipuu“ ja „mesipakk“. Need tulevad jutuks mitte kaugest minevikust rääkides, vaid ikka siis, kui teemaks tänane päev. Näiteks olen kuulnud küsitavat, mitu mesipuud teisel mesinikul on. Vaevalt, et tänapäeval keegi mesilasi enam puuõõnes või pakktarus peab, nii küsides peetakse silmas ikkagi tarusid. Kui võtta täht-tähele, siis on ju mesipuu teadupärast selline puu, mille sees elab mesilaspere ja kust on võimalik hea õnne korral ka mett saada. Mesipakk omakorda on pakktaru, mille sees elavad mesilased. Ka mina olen neid sõnu samamoodi kasutanud, mõtlemata nende tegelikule tähendusele. Aga nende vanade sõnade tähendus on mõistetav, mesinikud on alati üksteisest aru saanud.

Koopia pakktarust, mis oli minu vanaisal kasutusel kuskil 1915. Foto: Urmas Koemets

Mesindusrada ja õppeprogrammid

Olen katseks mesilasi pidanud nii pakktarus kui ka puuõõnes ehk – nii nagu meie kandis öeldakse – tarupettais. Lõuna-Eestis tähendab sõna „pettai“ ju

mändi. Võib muidugi küsida, missugune hull huvi sundis mind pidama mesilasi sellisel vanapärasel moel? Huvi oli muidugi ka, sest ajalugu on alati põnev, aga selliseks katsetuseks sundis mind eelkõige vajadus. See oli vajadus teadmiste ja kogemuste järele. Nimelt liitusin 1998. aastal meie kanti loodud Metsamoori pereparki talude ketiga. Minu talu teemaks oli tutvustada Metsamoori pereparki külastajatele kõike, mis seondus mee ja mesilastega. Selle käigus sai välja nuputatud õppeprogrammid lastele ja täiskasvanutele, alustatud väikese mesindusmuuseumi rajamist, valmistatud erinevaid tarusid jpm.

Pakktaru

Pakktaruga oli lihtne. Esimesed näpunäited sain Kaika Lainelt. Oli ju minu vanaisa andnud Kaika Laine isale oma pakktarud, mis temalt üle jäid, kui ta ise raamtarudele üle läks. Lainelt sain ligilähedased mõõdud ja ka ehitamise iseärasused. Minu vanaisa pakktarud olid sellised, millele pääses juurde nii ülevalt lae pealt kui ka küljelt suulaua kaudu. Et aimu saada, kuidas üks mesilaspere pakktarus toimetas ja kuidas sealt mett kätte saab, pidin sinna ka pere sisse panema ja kõik omal nahal läbi proovima. Asi õnnestuski ja pere toimetas pakktarus edukalt kaks suve. Kolmandasse kevadesse see pere ei tulnud, sest hiired olid pakus üles leidnud ühe nõrga koha ja tarru sisse tunginud.

Tarupetta

Keerulisem oli lugu tarupuudega. Kasutasin vahetevahel külalistele näitamiseks üht tarumändi, kuhu oli pesaõõnsus sisse uuristatud eelmise sajandi algul. Ehe ajalugu ajalooks, aga häda oli selles, et see puu oli minu kodust liiga kaugel. Samuti ei saanud ma luba sinna mesilasi sisse panna, sest puu oli riikliku kaitse all. Valisin siis oma metsast sobiliku puu välja ja lasin meistrimehel õõnsuse uuristada. Suulaua panin ette ja jäin sülemit ootama. Sülem tuligi ja õnneliku juhuse läbi just sel momendil, kui jõudsin külalistega tarupedaja juurde. Elevust oli palju. Tollasteks külalisteks olid Eestis resideeruvad suursaadikud, kellele Eesti välisministeerium oli korraldanud ringreisi Lõuna-Eestis. See sülem elas selles männis kolm suve ja kaks talve. Kolmas talvitumine ebaõnnestus, sest metsnugis suutis 40 mm paksusest suulauast läbi närida ja pere hävitada. Kahel esimesel aastal piirdus minu tarupuu-mesilaste

hooldamine ainult meevõtmisega ja ka ühe puuõõnest väljunud sülemi püüdsin kinni. Kolmanda aasta suvel jäin meevõtmisega hiljaks ja korje lõppes varem, kui oli arvata. Pidin rikkuma endale kehtestatud reegleid ja aitama seda peret talvesööda varumisel. Riputasin õhtul siirupiga täidetud väikese ämbri suulaua taha ja hommikul vara viisin tühja ämbri jälle minema. Seda tegin niikaua, kui piisav kogus talvesööta oli olemas. Arvata, et pere oleks sellegi talve edukalt üle elanud, aga see nugis...

Tarupettai Värtemäe talu juures. Foto: Tiina Ploom

Metsamesinduse lugu

Teadmisi mesinduse ajaloost sain Ferdinand Linnuse doktoritööst, mille teemaks oli Eesti vanem mesindus. ERM on selle doktoritöö raamatuna välja andnud 1939. aastal. Ferdinand Linnus oli teinud põhjaliku uurimustöö tollal veel säilinud tarupuude kohta. Raamatus on kirjeldus üheteistkümnelt tolleks ajaks säilinud tarupuu kohta, millest neli asusid minu kodukoha lähedal, lausa naaberkülas. Käesoleva sajandi alguseks oli neist alles veel kaks tarupuud. Üht tarupuud, mille pesaõõnsus oli uuristatud ülemöödunud sajandi keskpaigas, kasutati klassikalise tarupuuna. Seal peeti mesilasi püsivalt. Teine tarupuu oli kasutusel pigem sülemipüüdjana. Selle pesaõõnsus oli raiutud selliste mõõtudega, et sisse mahtus küllili keeratud Eesti raam. Ehk seal kasutati Viljandi taru raami. Kättesaadavale infole

tuginedes julgen väita, et klassikaline metsamesindus lõppes meie aladel eelmise sajandi alguses. Uusi tarupuid õõnestati puude sisse pigem sülemite püüdmiseks. Pakktarudega koduaias majandati märksa kauem. Viimasest pakktarust, mis oli veel kasutusel mesilaste pidamiseks, on teada 1965. aastast.

Viimased mesipuud Karulas

Ühe päris põneva infokillu sain hiljuti ühelt suguvõsa uurijalt. Seda sugupuud oli uuritud juba eelmise vabariigi ajal 30ndate aastate lõpul ja kõik kenasti päevikusse üles märgitud. Päevikus mainitakse Koemetsade suguvõsa üht esivanemat Hinti (Hindrek), kes oli sündinud 1733. aastal ning olnud üsna jõukas mees. Temal oli olnud 120 mesipuud ja mett hoidnud ta lepast õõnestatud tünnides. Hinti mesipuud asusid praeguse Karula rahvusparki lõunaosa metsamassiivis. Minul tekkis küll kahtlus, kas kõik need mesipuud olid ikka mesipuud või olid osad pered juba pakktarudes. Seda paraku enam kindlalt välja uurida ei saa, kuid teada on see, et kõik tema mesindus toimus metsas. Linnuse raamatus mainitakse ka üht ülemöödunud sajandil tegutsenud metsamesinikku, kelle mesipuud olid osaliselt olnud Karula rahvusparki idaosa metsades. Mesipuude arvaks mainitakse viiskümmend puud.

Aeg on paraku oma töö teinud ja viimane vana tarupuu Mändikul hävis umbes 10 aastat tagasi. Siiski võib tänu teadaoleva metsamesinduse põnevale ajaloole, mille juured ka tänapäeva ulatuvad, nimetada Karula rahvusparki metsamesinduse viimaseks kantsiks.

Mesinik Mati Urbanik Värtemäe talust

KÜLARAHVA LEMMIKMEE VALIMINE

Ähijärve peol 15. juulil töid 8 talu oma värsket meesaagi külahvale maitsemiseks ja hindamiseks. Maitsta sai Herma-Peebu, Lajassaarõ, Alakonna, Ansi-Rõõmu, Peräkonnu, Mäeküla, Hallimäe ja Värtemäe talu mett.

Kogenud mesinik Mati Urbanik tõi esile, et kõik toodud meed olid erilised ja huvitava maitsega. Võib öelda, et Karula kandi mesi eristub selgelt maitse poolest.

„Külahva lemmikmesi 2022“ tiitli pälvis Hallimäe talu mesi.

Karuga kohtudes alusta selge ja kõlava häälega juttu

Kohtumine karuga. Foto: Antsla poiss Jan Fred Joab

„Siberis hoiavad inimesed head karu nagu silmatera!“ õpetas mu ülikooliaegne juhendaja Harri Valdmann kunagi eelmise sajandi lõpul, kui ma arvasin, et minust saab ulukibioloog. Elu läks teisiti, koguni ülikool jäi lõpetamata, aga selle tarkuse mõte on hästi meeles: kodumetsas elav hea karu ei käi su majapidamist rüüstamas ega muul moel närvidele – inimestel oma elu, loomal oma. Kui hea karu ühekorra otsa leidis, võis minna nii, et tuli maha lasta mitu-setu tema asemele kolinud halba karu – kuni siis sai naabriks taas loom, kellega võis muretuult kõrvuti elada.

Põhja-Ameerika rahvusparkides jagatavat karud hea-halva skaalal aga koguni kolmeks. Hea karu on see, kes märgates, et parklasse jäetud autos on midagi suupiste moodi, tõstab autol ukse eest ja võtab, mis vaja. Paha karu hüppab auto katusel seni, kuni ukseid lahti lähevad. Päris paha karu siseneb esi- ja väljub tagaaknast.

Ma ei oska öelda, palju selles loos on hollivuudilikku liialdust, aga moraalile saab siiski näpu peale panna: karuga kõrvuti elades pead sa vahel arvestama, et su naabriks on suur kiskja. Konkreetset juhul siis: ära jäta Põhja-Ameerika karurohke looduspargi parklas autosse süüa või midagi sellist, mis võib välja paista või lõhnata nagu söök. Muide, sama piirkonna indiaanlaste vanasõna õpetab, et kui metsas langeb männiokas, siis kotkas näeb, hirv kuuleb ja karu haistab seda.

Eesti rahvusparkides muret, et karu tuleb autost suutäit otsima, pole. Kuigi karusid on meil praegu palju, nii umbes tuhatkond. Mis tähendab, et nad kolivad ka paikadesse, mis ei ole Eestis nende esimene elukohaeelistus. Karu on nimelt taigaloom ja meie maal kasvavad taigat meenutavad metsad peaaesjalikult Kirde-Eestis. Kui seal läheb arvukus

suureks, rändavad nad ka mujale, mõni jõuab koguni Lätti.

Viimastel aastatel on tulnud teateid karudest ka Karula rahvuspargi lähistelt. Kohalikud kütid räägivad, et 2020. aastal rüüstasid karud Antsla ja Lüllemäe jahipiirkondades viiel korral mesitarusid, ühel talumehel lõhuti silopalle. Ka mullu käisid karud siinkandis mitu korda mee kallal.

Kui karud liikvel, ei jää nad silma ainult jahimeestele, kes vahel seda kohtumist koguni otsivad – et ottidele meenutada: elage teie rohkem metsas, meie jälle majades, ja kõik on rahul.

Mida teha, kui tee viib kogemata kokku karuga?

Esimene asi: jääge seisma ja tehke häält. Ärge karjuge, kuigi see tahtmine on mõisteta, öelge valju ja selge häälega näiteks: „Tere, karu! Mine sina oma koju, mina lähen oma koju.“ Kõlab kohe nagu loits. Tegelikult pole muidugi tähtis, mida te räägite, oluline on see, et teete häält.

Teiseks. Jääge näoga karu poole, aga ärge vaadake loomale silma. Viimast võib karu võtta väljakutsena ja rünnata. Näoga karu suunas seismine näitab aga talle, et teda jälgitakse, see tähendab – ollakse tema lähenemiseks valmis. Praeguste ärevate aegade taustal võime nimetada seda ka usutavaks heidutamiseks.

Kui karu pole selle aja peale jalga lasknud, siis, kolmandaks, taganege ise tulnud teed, aga selg ees, jääge näoga karu poole. Igasuguseid järske liigutusi võib karu tõlgendada rünnakuna.

Seda on lihtsam öelda kui teravas olukorras meeles pidada, aga, neljandaks, ärge hakake jooksmas ega ronige puu otsa. Mõlemad võivad meelitada karu teid taga ajama ja kui ta tahab, saab ta teid kätte. Vanarahva lood, kuidas karu on aeglane, kohmakas ja veidi juhm, pole muud kui infosõja meemid, millega üritatakse ohtu pisendada või isegi naeruvääristada.

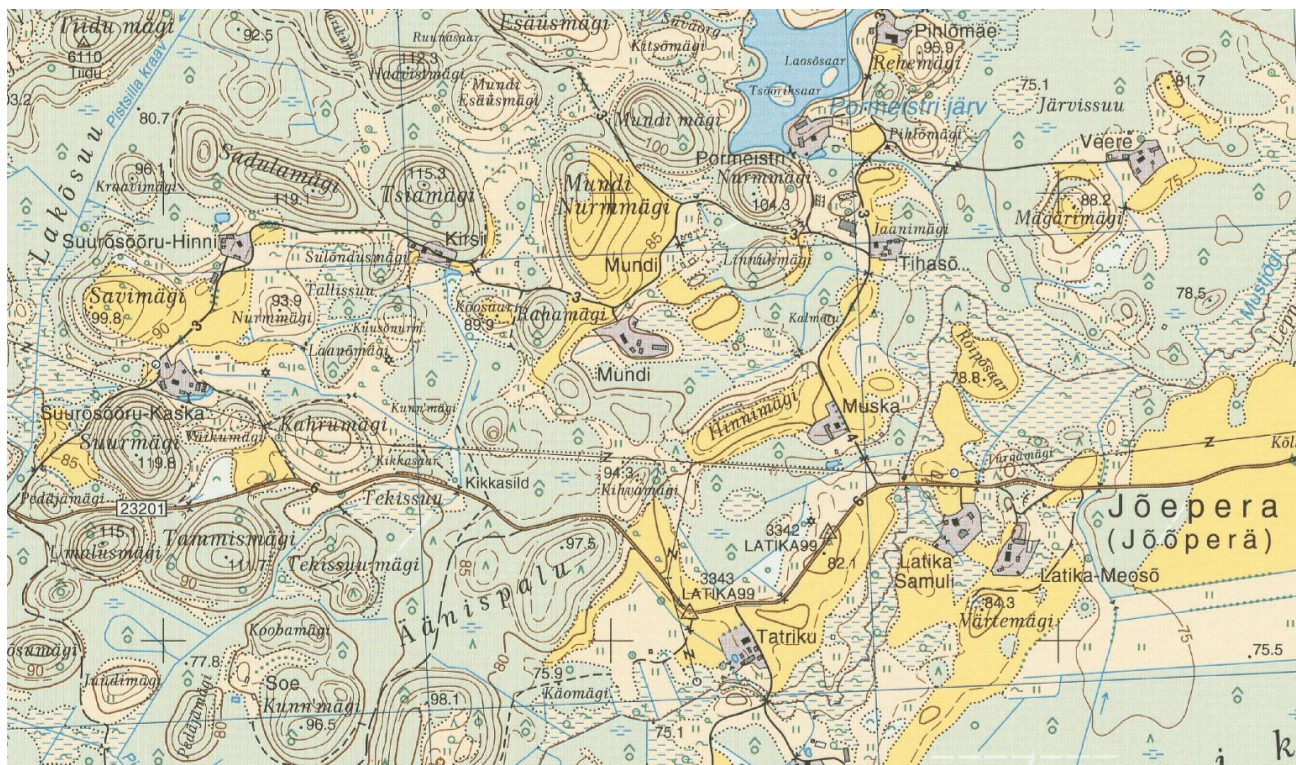
Kui teil läheb aga erakordselt halvasti, te satute poegi või saaki valvava karu lähedusse ja loom teid tõesti ründab, heitke kõhuli ning katke pea ja kael kätega. Karu arvab õigustatult, et on teid paika pannud, ning lahkub rahulolevalt.

Seda viimast ölekõrt teil aga vaevalt vaja läheb. Tooge metsast oma marjad ja seemned.

Laisk loodusvaatleja Rainer Kerge

Vanad küla- ja talunimed Kaika kandis – kujunemisloost ja kirjapanekutest 3

Maa-ameti põhikaart 20T (1994-2020)

Jätkame talunimede tutvustusega Kaika kandis.

Tatriku

1685. a kaardil on talukoht olemas. 1688. *Tattare Andres*, 1744. *Tattare oder Puseppa Mick*. Talurühma nimi on alguse saanud etnonüümist ehk rahvanimetusest. Ka toiduvilja nimetus, võru keeles *tatrik* põhineb samal etnonüümil ja on tõlge vene keele nimetusest *tatarka* 'tatarlanna'. Vene keeles üldtuntud nimetus on põhimõttelt sama, kuid teise rahvanimetuse alusel: *gretška* 'kreeklanna'.

1805. aasta vakuraamatus on kolm talu: *Tatatriko Jacob*, *Tatatriko Wanna Jacob* ja *Tatatriko Noor Rein*. Krunti mõõdetud talusid on kaks: nr 122 *Tatriko Ott* ja nr 123 *Tatriko Johan*. Tänapäevased katastriüksuste nimed *Tatriku* ja *Ala-Tatriku* vastavad küllalt hästi rahvapärasele nimekasutusele. Suuliselt on vahet tehtud ka perekonnanime kasutades: *Tatriku-Saaroni* ja *Tatriku-Klassmanni*.

Mundi

1685. aasta kaardil selles kohas veel talu pole, aga 1744. aasta revisjoni ja vakuraamatu järgi on rootsiaegse talu *Pilla Rein* maa peal uus mees *Mundi Thotz*. Kus see talukoht siis oli, pole selge, aga juhul kui mäenimi *Pihlõmägi* kannab selle koha mälestust, siis *Pormeistri* kandis. 1805. aasta vakuraamatu järgi on Mundil kaks talu, *Mundi Peep*

ja *Mundi Toffre*. Kruntiaetud talusid on üks: nr 113 *Mundi*.

Mundi kui talupoja lisanimi võib olla siirdnimi Vahtsõlinast Noodasküläst, kus *Mundi Jürgen* oli olemas juba 1627. ja 1638. Vahtsõlinas võib see lisanimi olla kas mõne keskaegse germaanipärase nime mugandus või õigeusu kalendrinime *Mamont* (*Mamant*) mugandus.

Pormeistri

1685. aasta kaardil on talu olemas, kuid see võib olla nimeliselt Mundi eelkäija (vt eelmist). Revisjonides tekib järgnev rida: 1627. *Christoph*, *Churlender* (kuramaalane), 1638. *Christopher Lettlein ein Churländer*, 1688. *Letti Petter*, 1744. *Letti Peter Pormeister*, 1758. *Lettig Pormeister Jaan*. Ilmselt samas suguvõsas on esmalt kirja pandud rahvanimetusest saadud lisanimi; seejärel lisanimi, mis võis tähendada nii linnapead (vrd sks *Bürgermeister*) kui talupojast kogukonnavanemat (vrd sks *Bauermeister*, keskalamsaksa *bürmeister*). *Pormeistri* suguvõsa on olnud suur, sest seda perekonnanime pandi lisaks Vana-Antsla vallale ka Kuldre kandis.

1805. aasta vakuraamatus on kaks talu, *Bormeister Ott* ja *Bormeister Johann*. Talukruntide kaardil: nr 114 *Bormeister Johan* ja nr 115 *Bormeister Kilijan*. Tänapäeval kannab esimene nendest, perekonnanime järgi *Pormeistri-Raami* koht,

katastrinime *Pormeistri*. Teine, Pormeistri-Smiti koht on hävinud hoonetega ja maa on samuti mitmeks krundiks jagatud, aga taluõue katastriüksus on täpselt sama nimega *Pormeistri*. Pormeistri-Smiti kunagine töölistemaja, tuntud ka nimega Kurgi, on maakatastris *Veere*. On tekkinud ka uued talud: Smiti endise maa peal *Pihlemäe*, Raami maa peal *Tihase*.

Latika

1685. aasta kaardil on talukoht olemas. Nimi on vanem, 1627. *Lattig Hanss*, 1638. *Latick Hansz*, 1688 *Lettick Jaak*, 1744. *Lattika Jaako Niilus*. 1758. on peremehi juba kaks, 1805. aasta vakuraamatu järgi talusid kolm: *Lattika Peep*, *Lattika Jurry*, *Lattika Hindrich*. Krunditalusid tekkis kaks, nr 120 *Lattiko Meoss* ja nr 121 *Lattiko Samul*. Kas talusid kutsuda Latika või Latiku, selles osas ongi kohapeal levinud kaks traditsiooni. Kas kunagise lisanime aluseks on kalanimetus või midagi muud, pole ka päris selge.

Tänapäeval on Latika-Meose talu maakatastris *Mäe-Latika* ja Latika-Samuli talu *Ala-Latika*. Mäe-Latika maa peal juba tsaariajast olemas olnud popsikoht (Tamme Antsu maja) kannab nime *Sooääre*.

Kokkuvõte

Selle kandi vanad talunimed on tekkinud 16.–18. sajandil. Veel 18. sajandi keskpaigas oli iga nimega revisjonikirjades seotud peamiselt üks peremees, kuid 1805. aastaks oli vakuraamatu talusid tüüpiliselt kaks või kolm. 19. sajandi keskpaigas

krunditud talusid sama kohanimega oli tüüpiliselt kaks, harvem üks või kolm – neli.

Võrreldes Poola ajaga 16. sajandi lõpus muutus talunimede süsteem 17. sajandi alguses täielikult. Poola revisjonides kirja pandud nimedest tuli Rootsi aega üle vaid üks – *Mändiku*. 17. sajandi alguses lisandusid nimed *Sibula*, *Püssä* ja *Latika*, sajandi lõpuks *Kaika* ja *Tatriku*. Ülejäänud vanad talunimed tekkisid 18. sajandil, kusjuures *Mikilä* oli 17. saj lõpus olemas peremehe eesnimena *Mikel* ja *Tiksi* peremehe eesnimena *Tiits*. *Pormeistri* eel käinud nimi **Läti* oli ilmselt sama suguvõsa lisanimi, kellele hiljem kinnistus teine lisanimi *Pormeistri*. *Sibula* nimi suri ühes kohas välja ja jäi alles kohas, kuhu see oli hiljem siirdunud.

Suuresõõru nimi ilmus kirjalikesse allikatesse kõige hiljem, 19. sajandil. Põhimõtteliselt sama talurühma vanem nimi *Hinni* tekkis samuti 17. sajandi lõpu peremehe eesnimest.

20. sajandi lõpu maareformi käigus on olnud raskusi vanades dokumentides samanimelistele taludele sobivate nimede leidmisega. Suulises pruugis kõige levinumat mudelit *talunimi + perekonnanimi* on kasutatud vaid ühel juhul, mõisakaardi mudelit *talunimi + eesnimi* tunduvalt rohkem.

Kindlasti vääriks praegugi taastamist Tiksi talu nimi selle õiges kohas. Kindlasti tuleks ära parandada Suuresõõru-Hinni talu kirjalik nimekuju, aga väiksemaid parandusi talunimetraditsiooni hea stiili säilitamise nimel võiks teha veelgi.

Evar Saar, Võru Instituudi teadur

Matkajad leidsid Karula rahvuspargist Eestis haruldase nabatoriku

Nabatorik (*Polyporus umbellatus*) ei ole Eestis loodukaitse all, kuid on kantud ohustatud liikide punasesse nimekirja.

Nabatoriku viljakeha on põõsjas ja hiiglaslik, läbimõõduga kuni pool meetrit.

Selle moodustavad jämedast

lühikesest valkjast jalast väljakasvavad harud, mille tippudes on arvukalt väikesi hallikaspruune, pealt kiulis-peenesoomuselisi, keskpaigas süvenenud kübaraid. Ta kasvab tavaliselt juulist augustini leht- ja segametsades, lehtpuujuurtel ja -kändudel, tihti näivald maapinnal. Nabatorik ei ole söödav.

Matkaja Merilin Rosenberg: „Alustasime 4. juulil kahe ema ja kahe lapsega (8-aastane ja 10-aastane) suvist seljakotimatka Ähijärvelt, täitsa ilma numbriliste eesmärkide ja ootusteta. Oleme kaks suve matkanud ratastega, kuid kõige pisemal matkasellil oli soov sel korral matkamist jala proovida. Matk jäi meil sel korral niiske ilma ja ekstreemsääskede tõttu lühikeseks, kuid emotsioone oli lisaks sääskedele siiski küllaga. Kohtasime haruldast nabatorikut, mis kasvas matkatee ääres. Näha oli ka vanemaid ja juba lagunevaid seeni. Veel tutvusime päris elus vaskussiga ja nentisime, et kõndivat sääsebuffeed nautiv nahkhiir võib inimesele lausa vastu pead lennata.“

Nabatoriku foto: Merilin Rosenberg

Miks mitte kanala ümber okstest pistandaed

Pistandaed Ähijärve keskuse juures. Foto: Margit Turb

Karula rahvuspargi aida kõrvale on ehitatud jupike traditsioonilist pistandaeda.

Eestis on olnud kasutusel kolm traditsioonilist taratüüpi: püstandaed, lattaed ja pistandaed.

Püstandaiaga ümbritseti 20. sajandi alguseni põlde ja karjamaid, siis asendusi need maja juures lippaiaga ja põldudel ning heinamaal okastraadiga. Samal eesmärgil kasutati ka **lattaeda**. **Pistandaed** oli vanemal ajal selline tara, mis kaitses köögivilja- ja õunaaeda kanade ja teiste loomade eest. Saagi kaitsmine oli tähtis, pere toidulaud sõltus vaid oma aia- ja põllusaadustest. Vaja oli hoida kanu rebaste eest, nagu aiavilja sattumast jne. Tara eluiga sõltus materjalist, kõige vastupidavamaks peeti aeda, mille püstlatid olid kadakast. Kuigi piirkonniti kasutati erinevaid puuliike, oli tara ehitamise põhimõtte teha kättesaadavast materjalist, sellest, mis kodu ümber kasvas ja mida raatsiti aiaehituse tarbeks kasutada. Ära sai kasutada vähemväärtuslikku, peenemat puitmaterjali, oksti.

Jupike pistandaeda Karula rahvuspargi aida kõrval valmis Karula noorte abiga ja puukäsitöö meister Meelis Kihulase juhendamisel 2021. aasta suvel.

Pistandaia ehitusel põimiti kolme rõhtlati vahele kuuse-, toominga-, lepaoksi – kõike seda, mida käepärast oli. Kadakast aiapostide alumised osad põletati, nõnda kestab puit maa sees kauem. Söestunud pind pole nii kergeks saagiks puitu lagundavatele seentele ja järgmised viis aastat võiks aed kenasti püsida. Rõhtlatid seoti lõkketulel kuumutatud peenemate kuuseokstega. Kuumutamine muutis oksad kenasti painduvaks ja okstele sai sisse keerata vindi.

Selline tara tehti tavaliselt vanasti nii tihe, et ükski loom sellest läbi ei pääsenud. Kui tara eesmärk on pigem dekoratiivne, võib aia teha ka pisut hõredama. Varasemalt aga jäeti ka varbade ülemised otsad tasaseks lõikamata, et kanad sellest üle ei pääseks.

Selline aed vajab loomulikult hoolt, aga parandamine ei ole keeruline. Kui midagi ära mädaneb, saab uued roikad vahele pista. Kui kasutada aia ehitusel vaid puitu, on viimaks ka aia lammutamine lihtne. Ilma naelteta aiast ei jää midagi üleliigset üle.

Praegusel ajal, kui ehitusmaterjal hangitakse peamiselt ehituspoest, tasub meelde tuletada eelmiste põlvete eluviisi, kui pea kõik vajaminev saadi koduümbrusest ja midagi niisama ära ei visatud ega põletatud. Nii tasuks ka koduümbruse hooldamisest tekkivad oksad hoopis kanala ümber tarana kasutusele võtta.

Lilian Freiberg Ala-Mähklist

ÜLESKUTSE!

Edev Eremiit alias Meelis Kihulane kutsub rahvapärase puutöö huvilisi Karula noori koos vanematega infopäevale reedel, 9. septembril kell 18.00 Ähijärve külastuskeskusesse.

Olen käinud juba mitmendat aastat Karulas teie noortele tegemas erinevaid puutööalaseid õpitube. Avastasin, et on hulk noori, kellele selline käeline tegevus väga meeldib ning kes on huvitatud veel oskuseid juurde õppima.

Seetõttu pakun teie noortele võimaluse osaleda Edeva Eremiidi Puutöökooli noortele suunatud programmis.

Mida see täpselt kujutab ja kõik muu sellega seonduv tuleb tutvustamisele eelpool nimetatud infopäeval.

Meelis Kihulane

Karula kihelkonna VIII pärimusmuusikalaager

Pärimusmuusika laagri lapsed ja juhendajad Kaikamäel. Foto: Kalev Joab

Karula kihelkonna VIII pärimusmuusikalaager tõi viieks juulikuu päevaks signat-saginat Kaika vanasse koolimajja. Väärika vanusega palkhoone seinad on nüüdseks ilmselt harjunud iga-aastase kohalike laste lauluhäälte ja pillimänguga, mis viimse kui majanurga helisema paneb.

Laagri peakorraldaja Meelika Hainsoo suutis majja tuua palju toredaid õpetajaid – Ragnar Toompuu, Merike Paberits, Koidu Ahk, Annika Mändmaa, Jaan Sarv ja vabatahtlikuna veel ka Lauri Õunapuu.

Nii mõnedki lapsed, kes kaheksa aasta eest esimest korda pillilaagrisse tulid, on tänaseks sirgunud noorteks, kes ülikooli uksi tallavad või kroonu ridades aega teenivad. Seetõttu oli laagris palju lapsi, kes siin esmakordselt ja ka sootuks neid, kes oma valitud pilli esimest korda käes hoidsid. Kogenud pühendunud õpetajate käe all sai iga jüts oma instrumendist viisijupi kätte ja laagri lõpus võimaluse seda koos teistega kontserdil esitada. Kõlava lõpuloo ajal mängisid koos torupillid, väikekanded, kitarrid, karmoškad, plokkflöödid, viiulid, hiiu kannel, pikkvile ja ristflööt.

Varasematel aastatel laagris osalenud Liisa käis siin käesoleval aastal külalisena kontserditel ja abilisena köögis. Tema sõnul oli esialgu imelik tunne nõ kõrvalise isikuna kohal viibida: “Veider, olen nagu suureks kasvanud!”. Aga pillilaagri melu olevat olnud tuttav, selline oma ja kodune. Samuti rõõmustas Liisat väga lasterohkus, et laagri ei jää

tühjaks, vaid kestab edasi.

Kaikamäel viibitud viie päeva jooksul sai iga laagripline õppida omal valikul üht pilli, lisaks toimusid ühised laulutunnid nii poistele kui tüdrukutele. Ega siis keegi ainult õppimisega jaks tegeleda – mõnusat vaheldust pakkusid külalised, kelleks käesoleval aastal olid Piret Päär ja Silver Sepp. Silver oli tellinud ilusa vihmatu õhtupooliku ning seeläbi toimus tema meeleolukas kontsert Kaikamäe õuel. Ning otse loomulikult said laagrilised professionaalse muusiku musitseerimisele omalt poolt kaasa aidata – rütmipillide ja oma käte-jalgade abil. Pireti muinasjutuõhtud on laagriliste poolt alati väga oodatud. Tema vaikne hääel ja põnevad lood köidavad kuulajaid tundideks.

Pärimusmuusika laagrisse mahtus veel retk kaunitel rahvuspargi radadel – Paula Solvaku juhtimisel võeti ette käik Kaikalt Ähijärvele. Lisaks pillimuusikale täitsid järve ääres veedetud õhtu ujumine, grillvorstid, ping-pong ja lustimine.

Karula kihakonna VIII pärimusmuusikalaager sai suuresti teoks tänu toetajatele: Eesti Kultuurkapital, Rahvakultuuri Keskus, Antsla vald ja Valga vald. Suur aitäh veel Keskkonnaametile, kelle korraldatud töötubades oli laagrilistel võimalus osaleda.

Olivia Till Hallimäe talust

6. augustil orienteerumispäev Karulas

Algas kell 11 Ähijärvel. Oodatud on kümme 3–4 liikmelist võistkonda (sh vähemalt üks täiskasvanu). Raja pikkus on umbes 5 km, lahendamiseks 10 ülesannet. Auhinnad kõigile võistkondadele.

Palume registreeruda Facebookis Eleri Dräbtsinski nimele, info@karula.ee või telefonil 5110658 (Merike). Korraldavad: Naiskodukaitse Antsla jaoskond ja RMK.

13. augustil Eesti looduse päeva retk Rebäse maastikurajal.

Algas kell 11. Tutvutakse poollooduslike koosluste taastamiseks ja maastikuvaadete avamiseks tehtud tööde tulemusena. Retkejuhid RMK looduskaitse spetsialist Priit Voolaid ja Tamaara Dräbtsinskaja. Registreerumine: info@karula.ee või telefonil 5110658 (Merike). Korraldab RMK.

2. – 4. septembril seenefestival

Toimuvad seeneretked Karula, Pähni ja Krabi metsadesse, töötoad ja seenenäitused. Juhendab: Tõnu Ploompuu ja Veiko Kastanje, seeni leida ja määrata aitavad lisaks entusiastid Allar Antson, Boris Meldre ja Marje Mürk. Täpsem info peatselt. Korraldab RMK.

ÜLESKUTSE!

Järgmisel aastal saab Karula rahvuspark 30-aastaseks. **Tähtpäeva puhul kutsume üles jäädvustama oma igapäevaelu ja toimetusi fotodele või otsima üles vanu fotosid.**

Soovime koostada juubeli puhul ülevaate Karula rahvuspargi loodus- ja kultuuripärandi väärtustest ning igapäevasest elust.

Fotod on väga oodatud 30. septembriks aadressile: helen.kivisild@keskkonnaamet.ee

Hea võimalus meisterdada nahast noatupp ning seda värvi ja mustritega kaunistada.

Laupäeval, 8. oktoobril kell 10-15

Karula rahvuspargi külastuskeskuses Ähijärvel.

Juhendab Egge Edussaar-Harak, kel Tallinnast taskus metalli- ja Tartust nahakunsti diplom. Materjali kulu tuleb tasuda osalejatel kohapeal.

Koolituse korraldab Keskkonnaamet

Info ja kirjanek: Lilian Freiberg,

lilian.freiberg@keskkonnaamet.ee

TARUPETTÄI

KARULA RAHVUSPARGI INFOLEHT

KESKKONNAAMET

Täname kõiki autoreid ja kaasamõtlejaid!

Infoleht ootab avaldamiseks artikleid, arvamusi, meenutusi kohalikelt elanikelt. Kirjatükid palume saata e-kirjaga Helen.Kivisild@keskkonnaamet.ee või tuua paberil Ähijärve külastuskeskusesse.

Tarupettäi koostajad: Lilian Freiberg, Helen Kivisild, Merike Tsimmer.

RMK Karula teabepunkt on avatud

1. mai kuni 1. september E-P 10-18.

Aadress: Ähijärve küla, Antsla vald, 66420

Võrumaa

Telefon: 782 8350

Keskkonnaamet:

Maahoolituse spetsialist **Kadri Kuusksalu** tel. 5340 8012

Looduskasutuse vanemspetsialist **Pille Saarnits** tel. 523 3848

Keskkonnahariduse ja kommunikatsiooni spetsialist **Helen**

Kivisild tel. 525 1552

Kultuuripärandi spetsialist **Lilian Freiberg** tel. 517 2646

Metsanduse juhtivspetsialist **Tiina Jüris** tel. 510 9316

Jahinduse peaspetsialist **Margo Tannik** tel. 516 0148

Lõuna regiooni looduskaitse juhtivspetsialist **Märt**

Holtmann tel. 513 8171

Riigimetsa Majandamise Keskus (RMK):

RMK külastuskeskuse teabejuht **Merike Tsimmer** tel. 511 0658

RMK loodusvaht **Mati Urbanik** tel. 529 0388

Lehte annab välja Keskkonnaamet